

Анна-Наталія Тарнавська,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри правознавства,
соціології та політології

Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

УДК 341.623: 339.92 (4+477)

Становлення інституту медіації в умовах євроінтеграційних процесів України

Українське суспільство давно прагне суттєвих змін в державному управлінні та утвердження європейської системи цінностей у всіх сферах життєдіяльності. Тож, реформування українського законодавства практично в усіх сферах права, задля справедливого й однозначного здійснення правосуддя, якісного й злагоженого державного управління, подолання проявів корупції та заангажованості державних службовців, забезпечення належної правової допомоги в контексті інтеграційних процесів повинно бути пріоритетним завданням законотворчих органів держави.

Переходом на якісно новий рівень партнерства та співробітництва стала угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом. Ця угода є новим якісним кроком до політичної асоціації та економічної інтеграції з Європою. Мається на увазі пошук у розв'язанні важливих питань за допомогою інноваційних підходів.

На сьогоднішній день судова система України працює неефективно та потребує розумного вдосконалення. Поширеною проблемою є відсутність механізмів та способів фактичного виконання судових рішень. Часто буває так, що суди виносять рішення, якими не задоволена жодна зі сторін судового процесу, або ж які виконати неможливо. Тому вважаємо, що впровадження процедури медіації вирішить багато таких справ та зменшить надходження скарг до Європейського суду з прав людини про невиконання судового рішення. Як наслідок, зменшаться і штрафні санкції, які виплачуються з бюджету України.

Вимоги європейського права, створені Радою Європи та ЄС щодо цивілізованих та демократичних способів вирішення спорів є дуже важливими для життєдіяльності суспільства України. Альтернативні методи розв'язання спорів становлять один із п'яти тематичних напрямів Спільної програми Європейської Комісії та

Ради Європи із покращення діяльності судової гілки влади в Україні.

Зокрема, Рада Європи, видаючи належне встановленню істини та справедливості у судовому порядку, підтримує ініціативи держав-членів стосовно вироблення та прийняття загальноєвропейських норм щодо запровадження альтернативних заходів, а саме – примирення, медіації та відновного правосуддя, для досягнення балансу інтересів сторін, що конфліктують. Вона сприяє розгортанню практики застосування медіації в європейських країнах, навіть там, де відсутні законодавчі норми щодо медіації (наприклад, в Україні), або де вони є дуже загальними [1, с. 140].

Сьогодні багато говоримо про європейські стандарти щодо справедливого судочинства. Значущим є те, що таким стандартом у ЄС є медіація як спосіб позасудового врегулювання спору, та відповідні вимоги до держав-членів щодо її впровадження.

Метою статті є аналіз проблематики щодо створення інституту медіації в Україні, визначення ролі медіації в сучасних умовах євроінтеграції на основі досвіду зарубіжних країн та нормативно - правових актів Євросоюзу, дослідження вітчизняного законодавства, формування висновків, яким чином застосування медіації може покращити українську правову систему.

Сьогодні питання медіації в Україні розглядаються різними науковцями у таких галузях права, як міжнародне, адміністративне, сімейне, кримінальне, цивільне, фінансове, господарське тощо. Також вивченню поняття «медіація» присвячені розділи підручників з конфліктології [2] [3], політології [4], психології [5] тощо.

Дослідженням питань щодо функціонування інституту медіації в Україні присвячено ряд праць наступних вітчизняних науковців: Г. С. Гончарова, П. С. Прибутько, Р. В. Михайленко, Л. М. Дубчак, А. М. Гірник, Ю. Д. Притика, Г. В. Єрьоменко, І. Г. Терещенко,

В. Д. Каневська, Б. А. Леко, В. Чуйко та інші.

Слово «медіація» зустрічається в багатьох мовах і походить від латинського «mediare», що означає «бути посередником». В англійській та французькій мовах «mediation» звучить як посередництво, клопотання, заступництво. У ст. 1 Типового закону ЮНСІТРАЛ (Комісії ООН з міжнародного торгового права) від 2002 р. щодо міжнародних комерційних арбітражних процедур, міститься формальне визначення медіації, під якою розуміється «процес, коли сторони залучають третю особу або осіб з метою надання ними допомоги у мирному врегулюванні спорів, що виникають із приводу контрактних чи інших правових відносин, або пов'язані з ними. Міровий посередник не має права нав'язувати сторонам способи врегулювання спору». Основними ознаками медіації, згідно даного визначення, є те, що третю сторону можна залучати лише з дозволу двох сторін спору з метою мирного врегулювання. Спосіб врегулювання конфлікту, запропонований медіатором, жодним чином не є обов'язковим для виконання сторонами.

Щодо історії медіації, то перші програми примирення відновного правосуддя з'явилися в США та Канаді (кінець 70-х рр.), та у Великобританії (початок 80-х рр.). На сьогоднішній день програми медіації закріплені на рівні національного законодавства у Норвегії, Фінляндії, Великобританії, Франції, Німеччині, Австрії. А такі країни як Данія, Швеція, Нідерланди, Ірландія, Іспанія, Італія зробили перші кроки на цьому напрямку, започаткувавши пілотні проекти медіації. У Східній Європі, зокрема в Польщі та Чехії, після експериментального періоду, програми медіації були також закріплені законодавчо. У Росії з 1 січня 2011 р. набрав чинності Федеральний закон від № 193-ФЗ «Про альтернативну процедуру врегулювання спорів за участю посередника (процедуру медіації)».

Загалом у країнах ЄС 80 % спорів, що знаходяться у судових інстанціях і передаються на медіацію, вирішуються за взаємною згодою, без судового розгляду, завдяки процесу медіації, що свідчить про її високу ефективність.

За кордоном медіація виникла як результат усвідомленої суспільством необхідності, а не за ініціативою суддів чи осіб, які бажають заробляти на посередництві. Відсутність спеціального законодавства про медіацію не є перешкодою для її розвитку. Таке законодавство почало з'являтися пізніше, як результат узагальнення реального і, перш за все, свого, а не чужого досвіду. На сьогодні, наприклад, до фінансових судів Німеччини доходить лише 5% конфліктних ситуацій, а у Франції – 2%. У Росії ж, навпаки, – приблизно 3% арбітражних спорів закінчуються мировою угодою і близько 6% інших спорів з цивільно-правових відносин. Не краща ситуація і в Україні [6, с. 160].

Серйозний аналіз надбань провідних країн світу в галузі медіації дозволив Раді Європи запропонувати Україні реформувати її нормативно-правову базу, яка б відповідала як національному законодавству, так і законодавству ЄС. Це узгоджується із загальною позицією України щодо гармонізації національного законодавства з законодавством Європейського Союзу. Йдеться про керівні принципи та рекомендації, які викладені в наступних документах:

- Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах Rec (99)19 від 15 вересня 1999 року, які є одним з основних документів Ради Європи щодо реалізації програм відновного правосуддя;

- Рекомендації щодо медіації в сімейних справах Rec (98);

- Рекомендації щодо медіації в цивільних справах Rec (2002)10 від 18.09.2002 р., в яких йдеться про принципи медіації у цивільних справах, що базуються на основних принципах раніше прийнятих актів РЄ,

звертаються до запровадження медіації у комерційних і трудових спорах, справах про захист прав споживачів.

Розробники рекомендацій прагнули запровадити медіацію і в сферу бізнесу, адже вона здатна забезпечити добровільне знаходження компромісного, прийняттого для обох сторін конфіденційного рішення. Ними ставилися такі важливі завдання, як впровадження вимог до державчленів Ради Європи стосовно організації та здійснення медіації, підготовки медіаторів та їх професійної відповідальності, порядку оформлення та якості угод, що укладаються за результатами медіації, розповсюдження інформації про метод медіації, визначення механізмів використання медіації у спорах міжнародного характеру. При цьому Комітет міністрів Ради Європи заохочує держави-члени запроваджувати медіацію в цивільних справах у найбільш зручний для них спосіб в державному та публічному секторах. Треба окремо наголосити, що за вибором кожної держави медіація може застосовуватися як у позасудовому порядку, так і бути частиною судових процесів.

- Рекомендації щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (адміністративні справи) Rec (2001)9;

- Положення про медіацію знайшли місце також і в конвенційних документах, зокрема, в ст.13 Європейської конвенції про здійснення прав дітей (СЕД № 160);

- Рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/ЈНА), які наголошують на необхідності розвитку та впровадження програм відновного правосуддя в національні системи права;

- «Зелена книга» щодо альтернативного врегулювання спорів у цивільному та комерційному праві Комісії Європейських Співтовариств;

- типовий закон ЮНСІТРАЛ Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування (2002) тощо.

Хоча рекомендації Комітету міністрів Ради Європине є юридично обов'язковими актами, вкрай важливим є те, що вони приймаються і розповсюджуються за переконливою згодою усіх держав-членів організації.

Як бачимо, рекомендації РЄ поступово, без формальних і тривалих процедур ратифікації (на відміну від положень конвенцій та угод) стають нормами національного законодавства і практикуються великою кількістю європейських держав.

Рекомендації Ради Європи активно підтримуються рішеннями Європейського Союзу, який 2008р. увів у дію Директиву з медіації, що вважається інструментом до скорочення витрат і часу на розгляд цивільних спорів, особливо комерційних спорів трансграничного характеру. Як відомо, директива є законодавчим актом, що є обов'язковим до виконання в аспекті досягнення конкретного результату. При цьому держави-члени ЄС мають право обирати форму та спосіб її імплементації з урахуванням особливостей національної правової системи та правових традицій.

Директива з медіації формалізує визнання важливості медіації у контексті забезпечення доступу до правосуддя; наділяє суди правом пропонувати сторонам спору процедуру медіації, зберігаючи за ними право відмовитися від медіації без будь-яких санкцій та звертатися до суду; дозволяє сторонам ухвалювати рішення, що виконуються безпосередньо в суді; захищає медіаторів від вимоги виступати в ролі свідків (за виключенням справ значної суспільної ваги) тощо. Крім цього директива заохочує держави-члени ЄС забезпечити навчання та перепідготовку медіаторів, розробити та прийняти етичні кодекси медіаторів і заходи із контролю за якістю медіаційних пос-

луг, усіляко поширювати інформацію про послуги медіаторів та агенції, які такі послуги надають. Принагідно варто зазначити, що Європейський кодекс поведінки медіатора був прийнятий на конференції, організованій Директоратом Європейської Комісії з питань юстиції 02.07.2004 р. у м. Брюссель. [1, с. 141].

За нечисленними винятками медіація не отримала незалежного статусу і була додатком до інших великих програм в царині верховенства права та реформи правосуддя. Відтак, не варто дивуватися тому, що більшість проектів з медіації зосереджувались навколо судів. Наприклад, з восьми проектів, що фінансуються донорами і зазначені на вебсайті Українського центру Порозуміння, шість проектів реалізовувалися в рамках більш широких програм з верховенства права та концентрувалися на співробітництві із судами, органами охорони правопорядку та прокуратурою [7].

Перший великий проект з медіації, ініційований в Україні та профінансований USIAD в 1997-1999 роках, був спрямований на створення місцевих центрів медіації по всій Україні, підготовку медіаторів, реєстрацію Української асоціації медіаторів та надання послуг медіації для населення. Проте дані проекти не спромоглися продукувати масову хвилю справ, вирішених через медіацію.

Гранти, виділені Європейською комісією та Радою Європи – «Процедура відбору та призначення суддів, їх підготовки, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розподілу справ та альтернативного розв'язання спорів» (2006 – 2007) та «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні» (2008 – 2011) започаткували масштабне запровадження медіації в системі українського судочинства. Експерти з Нідерландів та Німеччини пропагували в рамках цих проектів експорт європейської моделі судової медіації. Вони проводили тренінги із судьями

українських судів, які здійснили спроби медіації в справах протягом тижнів медіації, що проводилися з травня 2010 року по грудень 2011 року.

В межах програми «Прозорість та ефективність судової системи», запровадженої під егідою Ради Європи, відбувалося здійснення пілотних проектів щодо розвитку медіації в Україні. Для участі у програмі були обрані чотири суди (Білоцерківський міськрайонний суд Київської області, Вінницький окружний адміністративний суд, Донецький апеляційний адміністративний суд, Івано-Франківський міський суд) на базі яких відбувалося відпрацювання медіаційних технологій. За період з 05.07.2010 року по 15.11.2010 року 83 справи були передані на медіацію, у 50 справах медіація відбулася, у 36 справах медіація закінчилась успішно, і у 33 справах укладена медіаційна угода. Сторонами процесу медіації у цих справах стали такі суб'єкти владних повноважень, як податкова адміністрація, управління внутрішніх справ, державні адміністрації та інші. У Вінницькому окружному адміністративному суді, за досить невеликий проміжок часу (з 5 липня 2010 р. по 15 листопада 2010 р.) на медіацію було передано 28 справ, у 26 справах було проведено медіацію, з них 18 справ закінчились успішно [8, с. 3].

Інститут законодавства Верховної Ради України у співпраці з Мюнхенським Інститутом східноєвропейського права здійснив проект «Медіація як процедура врегулювання спорів шляхом досягнення консенсусу» в рамках програми «Підтримка демократії в Україні».

Проблеми та навички впровадження медіації в Україні обговорювалися на багатьох конференціях, за круглими столами та в рамках інших заходів (наприклад, конференція на тему «Матеріальне та процесуальне визначення медіації у порівняльному аспекті правових систем Польщі та вибраних європейських держав», яка відбулася в Окружному Суді у Тарноб-

жегу 26 жовтня 2012 р.; навчальний курс «Медіація: правові основи, методи та практика здійснення», - проведений 12-15 жовтня 2010 р. на базі Української школи законотворчості Інституту законодавства, за участю німецьких та українських фахівців; круглий стіл «Медіація як спосіб розвитку громадянського суспільства: українські та німецькі перспективи», який відбувся 13 жовтня 2010 р. у Посольстві Федеративної Республіки Німеччина в Україні та ін.).

Підводячи підсумок, хочемо акцентувати увагу на необхідності гармонізації права України з європейськими тенденціями розвитку медіації. Зокрема, саме цим зумовлена така прискіплива увага до розвитку ADR - альтернативних способів вирішення спорів (конфліктів), а саме до медіації.

В Україні державою гарантується можливість кожному будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права (ч. 4 ст. 55 Конституції України). Отже, можемо стверджувати, що в Україні є конституційне підґрунтя здійснення медіації! Ст. 175 Цивільного процесуального кодексу України та ст. 78 Господарського процесуального кодексу України безпосередньо присвячені регулюванню правових засад укладання мирової угоди. Крім того, сьогодні діють і ст.ст. 145-146 Кримінального кодексу України, які спрямовані на визначення підстав і умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям та примиренням винного з потерпілим.

Отже, на даний момент не існує жодної формальної заборони з боку держави сторонам здійснювати медіацію, проте, в Україні, станом на січень 2015 року, не існує і спеціального формалізованого законодавства, що сприяє та регулює її здійснення. Жоден з проектів законів «Про медіацію» (від 17.12.2010 р. № 7481, від 19.04.2012 р. № 10301-1, від 03.07.2013 р. № 2425а-1) так і не набрав юридичної сили, а після припинення дії та фінансування пілотних

проектів Європейської комісії та Ради Європи в 2011 р. жодний з пілотних судів не став продовжувати медіацію в справах.

Тож, можна стверджувати, що інститут медіації в Україні функціонує дуже слабо, і то в основному «на громадських засадах». Загальна кількість конфліктів, які було вирішено із застосуванням ADR-процедур незрівнянно менша, ніж кількість спорів вирішених у традиційному, судовому порядку. Для покращення даної ситуації в Україні необхідно створити загальнонаціональний попит на послуги медіації, підвищити можливість для закордонних інвесторів, сприяти розбудові громад, підвищенню культури мирного вирішення конфліктів, забезпечити підтримку з боку місцевих органів влади, зокрема – мерів тих міст, в яких розташовані зазначені центри, суддів, адвокатів, психологів, соціальних працівників та працівників міліції тощо.

Для подальшого розвитку інституту медіації в Україні необхідно створити тісний взаємозв'язок між громадськими організаціями, професійними товариствами та законодавцями з питань розробки впровадження нормативно-правового регулювання медіації, інформування та популяризація медіації серед різних суспільних та професійних верств населення, створення стимулів використання медіації в якості альтернати зверненню в державні суди; надання угодам, які досягнуті шляхом медіації, самостійної виконавчої сили, а також інші способи та методи стимулювання державою застосування медіації.

Також слід звернути увагу на важливу підвідомчість корпоративних спорів, що закріплена в ч. 3 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України, та ряду аналогічних но-

рмативно-правових актів, що унеможливають альтернативні запаси вирішення спорів та потребують внесення відповідних змін до процесуальних та інших актів.

Україна сьогодні знаходиться в унікальній ситуації, коли практика використання процедури медіації, нехай і незначна, проте йде попереду нормативного регулювання. На жаль на сьогоднішній день Україна не достатньо впроваджує та популяризує інститут медіації на законодавчому рівні. Хоча в теорії держава повинна бути зацікавлена в зменшенні бюджетних витрат на судочинство, зниженні судового навантаження, відновленні правопорядку та згоди в суспільстві. На нашу думку, повільне впровадження інституту медіації в Україні пов'язане з можливою конкуренцією між суддями та медіаторами за сфери впливу. Це є також питанням вдосконалення існуючого судового законодавства. Закон повинен бути виписаний таким чином, щоб судді та медіатори мали підстави не конкурувати, а співпрацювати, що на даному етапі при відсутності чіткого законодавчого регулювання є неможливим.

Проте, приймаючи новий закон слід врахувати і негативний досвід Румунії, де до прийняття відповідного закону медіатори розглядали більше 1500 справ на рік, а після – лише декілька десятків [8, с. 2].

Безперечно, Україна повинна виконувати свої міжнародні зобов'язання щодо необхідності працювати в інтегрованому європейському просторі, в тому числі з питань медіації, тим більше, що це є вимога не лише ЄС, але й нагальна потреба всього українського народу і вимога сьогодення.

Список використаних джерел

1. *Зайчук О. В.* Медіація як демократичний та ефективний спосіб вирішення спорів: європейські норми і досвід та українська перспектива / О. В. Зайчук, А. Є. Санченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 137-141.
2. *Гірник А. М.* Основи конфліктології / А. М. Гірник. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 222 с.
3. *Прибутько П. С.* Конфліктологія : навч. посіб. / П. С. Прибутько, Р. В. Михайленко, Л. М. Дубчак та ін. – К. : КНТ, 2010. – 136 с.
4. *Вегеша М. М.* Політологія : Підручник / За ред. М. М. Вегеша. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 384 с.
5. *Долинська Л. В.* Психологія конфлікту: Навч. посібн. / Л. В. Долинська, Л. П. Матяш-Заяц – К. : Каравела, 2010. – 304 с.
6. *Белінська О. В.* Медіація – альтернативне вирішення спорів. / О. В. Белінська // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – С. 158-173.
7. *Кисельова Т.* Роль міжнародних донорів та місцевих НУО в розвитку медіації в Україні. / Т. Кисельова. – Український центр медіації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrmediation.com.ua/ua/useful_information/articles/?pid=1134
8. *Гайдук А. В.* Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні / А. В. Гайдук // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 2. – с. 1-4.

Тарнавська А.-Н. О. Становлення інституту медіації в умовах євроінтеграційних процесів України

У статті досліджуються перспективи розвитку інституту медіації в Україні, спираючись в першу чергу на європейський досвід і євроінтеграційний курс України. Проаналізовано стан вітчизняного законодавства та висловлено окремі власні рекомендації, які могли б бути використані в законотворчому процесі щодо зазначеної проблематики. Висвітлено основні переваги та перешкоди для створення інституту медіації в Україні як держави, що прямує до євроінтеграції.

Ключові слова: медіація, інститут медіації, відновне правосуддя, альтернативні способи вирішення спорів (конфліктів), євроінтеграція України, європейський досвід, законодавче регулювання медіації.

Тарнавская А.-Н. А. Становление института медиации в условиях евроинтеграционных процессов Украины

В статье исследуются перспективы развития института медиации в Украине, опираясь в первую очередь на европейский опыт и евроинтеграционный курс Украины. Проанализировано состояние отечественного законодательства и высказано отдельные собственные рекомендации, которые могли бы быть использованы в законотворческом процессе по указанной проблематике. Освещены основные преимущества и препятствия для создания института медиации в Украине как государства, которое стремится к евроинтеграции.

Ключевые слова: медиация, институт медиации, восстановительное правосудие, альтернативные способы разрешения споров (конфликтов), евроинтеграция Украины, европейский опыт, законодательное регулирование медиации.

Tarnavska A.-N. The creation of the institute of mediation in terms of European integration processes in Ukraine

This article explores the development prospects of mediation institute in Ukraine, based primarily on the European experience and European integration course of Ukraine. The state of national legislation and expressed their specific recommendations that could be used in the legislative process on the specified problematics has been analyzed. The main benefits and obstacles to the creation of a mediation in Ukraine as a state that tends to integration has been covered.

Key words: mediation, Mediation Institute, restorative justice, alternative dispute resolution (ADR), the European integration of Ukraine, the European experience, legislative regulation of mediation.